ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ВЗАЄМОДІЇ З УЧАСНИКАМИ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЯК АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМА ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

FORMING OF READINESS OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS TO INTERACT WITH THE PARTICIPANTS IN THE EDUCATIONAL PROCESS AS AN URGENT PROBLEM OF VOCATIONAL AND PEDAGOGICAL EDUCATION

У статті автор розкриває проблему формування готовності майбутніх учителів початкових класів до взаємодії з учасниками навчально-виховного процесу. Проаналізовано визначення термінів «взаємодія», «педагогічна взаємодія». Виділено особливості педагогічної взаємодії, а саме: визначення соціокультурної та освітньої ситуації; взаємозв'язок соціальних, психологічних та педагогічних підходів в організації педагогічної взаємодії; послідовність, наступність та одночасність розсуду педагогічної взаємодії; необхідність створення умов для самоактуалізації та самореалізації кожного учасника (вчителя, учня, батьків, адміністрації навчального закладу), що входить до системи педагогічної взаємодії.

Проаналізовано функції педагогічної взаємодії, зокрема: специфічну та пізнавальну функції, що пов'язані з необхідністю розуміння, розуміння та вирішення найближчої навчальної, проблемної ситуації в процесі спільного мислення; комунікативну та розвиваючу функції діалогу у процесі розвитку навичок спільної роботи в групі, а також усвідомлення логіки та послідовності міркувань; соціально-орієнтаційну функцію, яка орієнтована на виховання стійкої позиції студента, на його самореалізацію та самоактуалізацію, адекватну соціальним потребам суспільства.

Представлена структура готовності майбутніх учителів початкових класів до педагогічної взаємодії з учасниками навчально-виховного процесу у вигляді структурних компонентів, а саме: ціннісно-мотиваційний компонент, який передбачає формування професійних цінностей, спонукає до творчості, формує в уяві модель педагогічної взаємодії; пізнавально-діяльнісний компонент передбачає формування готовності майбутнього вчителя до педагогічної взаємодії через формування професійної компетентності, яка охоплює теоретичні знання з їх застосуванням на практиці; особистісно-творчий компонент, що являє собою сукупність професійно значущих якостей та креативності, які надають професійній діяльності вчителя яскраво вираженого особистісного характеру; рефлексивно-оціночний компонент, який представлений здатністю до рефлексії та творчого саморозвитку, а також здатністю оцінювати результати педагогічної взаємодії та власної діяльності.

Ключові слова: вчитель початкових класів, професійне навчання, готовність майбутніх учителів початкових класів, навчально-

виховний процес, педагогічна взаємодія, учасники навчально-виховного процесу.

In the article the authors reveal the problem of forming the readiness of future primary school teachers to interact with the participants of the educational process. The definitions of the terms "interaction", "pedagogical interaction" are analysed. The features of pedagogical interaction are distinguished, namely: determination of socio-cultural and educational situation; interconnection of social, psychological and pedagogical approaches in the organization of pedagogical interaction; consistency, continuity and simultaneous discretion of pedagogical interaction; the need to create the conditions for self-actualization and self-realization of each subject (teacher, student, parents, administration of the educational institution) included in the pedagogical interaction system.

The functions of pedagogical interaction are analysed, in particular: a specific and cognitive function, which is connected with the need to understand, understand and solve the immediate educational, problematic situation in the process of common thinking; the communicative and developing function of dialogue, in the process of developing the skills of working together in a group, as well as an awareness of the logic and sequence of reasoning; social-orientation function, which is focused on nurturing a stable position of the student, on his self-realization and self-actualization, adequate to the social needs of society.

The structure of future primary school teachers' readiness for pedagogical interaction with the participants of the educational process in the form of structural components is presented, namely: value-motivational component that anticipates the formation of professional values, motivates to creativity, forms in imagination a model of pedagogical interaction; cognitive-activity component involves the formation of the future teacher's readiness for pedagogical interaction through the formation of professional competence, which covers theoretical knowledge with their application in practice; personality-creative component, which is a set of professionally significant qualities and creativity, which give the teacher professional activity of a pronounced personal character; reflexive-evaluation component, which is represented by the ability to reflect and creative self-development, as well as the ability to evaluate the results of pedagogical interaction and own activity.

Key words: elementary school teacher, vocational training, readiness of future elementary school teachers, educational process, pedagogical interaction, participants in the educational process.

УДК 378.14

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/22-4.26>

Дідух В.В.,

аспірантка кафедри педагогіки та методики початкової освіти факультету педагогіки, психології та соціальної роботи Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Нині суспільство висуває низку завдань, які полягають у пошуку нових шляхів підготовки сучасного вчителя. Відповідно до Концепції «Нова укра-

їнська школа» (2016 р.) формування готовності майбутніх учителів початкової школи до взаємодії з учасниками освітнього процесу є актуальним та складним завданням, що потребує вироблення

таких педагогічних умінь у майбутніх педагогів, які сприяють розвитку особистості як самого вчителя, так і школяра. Під час взаємодії учасників освітнього процесу (вчителя, учня, батьків, адміністрації закладу освіти) на перший план висувають завдання розвитку індивідуальності дитини, її здібностей і нахилів, розкриття творчого потенціалу здобувачів освіти. Сучасний стан діяльності вчителів початкової школи щодо організації педагогічної взаємодії, посилена увага до питань співпраці в освітньому процесі є передумовою до необхідності удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів до взаємодії з учасниками освітнього процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Формування готовності до професійної діяльності майбутнього педагога завжди було актуальною проблемою, на яку звертали увагу педагоги-класики (А. Дістервег, Я. Коменський, К. Ушинський, В. Сухомлинський, М. Стельмахович та ін.). Питання міжособистісної взаємодії досліджували В. Зінченко, А. Добрович, І. Зимня, В. Кудашова, Н. Новікова, Г. Цукерман та ін. Теоретичні аспекти налагодження взаємодії в навчальному процесі вивчали В. Гершунський, І. Демакова, А. Джуринський, Г. Зборівський, Б. Лихачов, І. Підласий та ін. Психологічні основи взаємодії між учасниками освітнього процесу висвітлено у працях Б. Ананьєва, Р. Бенедикта, О. Больнова, Р. Лохнера, М. Міда, В. Кулікова, які досліджували наукові розвідки того чи іншого аспекту взаємодії в контексті освітніх змін. Педагоги-новатори В. Сухомлинський, О. Захаренко, Ш. Амонашвілі впроваджували гуманістичні зразки налагодження педагогічної взаємодії з учнями в умовах школи. Технологічні підходи до організації взаємодії в педагогічному процесі відображені в роботах В. Дьяченко, І. Іванова, Г. Селевко.

Однак аналіз наявного педагогічного досвіду та наукових досліджень із зазначеної проблеми дає змогу стверджувати, що формування готовності майбутніх учителів до взаємодії з учасниками освітнього процесу потребує подальших теоретичних та практичних досліджень у зв'язку з реформуванням початкової школи та оновленням вимог до професійної підготовки педагогів для реалізації ідей Концепції Нової української школи.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Поза увагою вчених, дослідників залишається проблема формування готовності майбутніх учителів початкової школи до взаємодії з учасниками освітнього процесу під час професійно-педагогічної освіти; визначення структурних компонентів готовності майбутніх учителів початкової школи до педагогічної взаємодії, що сприяють ефективному формуванню.

Мета статті полягає в аналізі педагогічної взаємодії як загальнонаукової та педагогічної катего-

рії та її функцій в освітньому процесі; визначенні структурних компонентів готовності майбутніх учителів початкової школи до взаємодії з учасниками освітнього процесу.

Виклад основного матеріалу. Вирішення проблеми формування готовності майбутніх учителів початкової школи до взаємодії з учасниками освітнього процесу потребує розкриття понять «взаємодія» та «педагогічна взаємодія».

Термін «взаємодія», згідно з академічним тлумачним словником, складається із двох частин «взаємо» і «дія». «Взаємний» означає «той, який однаково виявляється з двох сторін, обопільний»; «дія» – це сукупність вчинків кого-небудь [9, с. 208].

У педагогічній взаємодії передбачають участь різних сторін, але це зовсім не означає, що цих сторін може бути тільки дві (як на це вказує визначення «обопільний»). Саме педагогічна взаємодія – явище надзвичайно різнобічне, тому воно включає в себе: контакт у діаді (два учасники, прямо або опосередковано включені в освітній процес), тріаді (і далі за збільшенням кількості учасників: учитель, учень, батьки, адміністрація школи), групі як сукупному суб'єкті освітнього процесу. Таким чином, залежно від конкретної ситуації кількість сторін, що беруть участь у педагогічній взаємодії, може бути різною, без обов'язкового посилання на двобічність.

Педагогічну взаємодію, до налагодження якої має бути готовий майбутній учитель, можна розглядати як необхідну умову: особистісного саморозвитку учнів і вчителя; вдосконалення освітнього процесу.

Варто відзначити, що серед властивостей педагогічної взаємодії вчені виокремлюють такі, які характерні тільки для неї, а саме:

- детермінованість соціокультурної та освітньої ситуації, тобто будь-які дії під час взаємодії мають бути чіткими та однозначними;
- взаємозв'язок соціальних, психологічних і власне педагогічних підходів в організації педагогічної взаємодії;
- послідовність, безперервність і одночасна дискретність педагогічної взаємодії;
- необхідність створення умов для самоактуалізації і самореалізації кожного суб'єкта (вчителя, учня, батьків, адміністрації закладу освіти), включеного в систему педагогічної взаємодії [1, с. 4].

Педагогічна взаємодія, на думку О. Матвієнко, виконує низку функцій, зокрема:

- *конкретно-пізнавальну функцію*, яка пов'язана з необхідністю в процесі спільних міркувань зрозуміти, усвідомити і вирішити безпосередню освітню, проблемну ситуацію;
- *комунікативно-розвиваючу функцію* діалогу, в процесі якої виробляються навички спільної роботи в групі, а також усвідомлення логіки і послідовності міркувань;

– *соціально-орієнтаційну функцію*, яка орієнтована на виховання стійкої позиції учня, на його самореалізацію і самоактуалізацію, адекватну соціальним потребам суспільства [7, с. 125].

Таким чином, взаємодія виступає найбільш ефективним як у освітньому, так і у розвивально-виховному плані способом комунікації між суб'єктами освітнього процесу, провідною ідеєю, на якій ґрунтується діяльність Нової української школи.

У контексті реалізації ідей реформування основою організації сучасного освітнього процесу є налагодження суб'єкт-суб'єктної взаємодії його учасників, на чому наголошує професор О. Вишневський. Суб'єкт-суб'єктний тип освітньої взаємодії є оптимальним, бо, з одного боку, він зберігає за педагогом функцію керівництва, з іншого – надає учневі можливість діяти самостійно. Такі стосунки виступають психологічними засадами педагогіки взаємодії [4, с. 147].

Здійснюючи аналіз досліджень Ю. Вороніної, Ф. Гоноболіна, Н. Кузьміної, В. Сластьоніна, Т. Смаглій, А. Щербакова, проблему підготовки до взаємодії майбутніх педагогів науковці розглядають з позиції цілісного підходу до формування особистості майбутнього вчителя, аналізуючи зміст, структуру і форми підготовки студентів до професійної діяльності.

Узагальнюючи підходи вчених до формування готовності майбутніх вчителів до професійної діяльності, можна стверджувати, що готовність є цілісним стійким утворенням і має низку позитивних якостей, а саме: ґрунтується на досвіді; вільно актуалізується; стійка, не потребує постійно нового формування у зв'язку зі змінами в педагогічній ситуації; динамічна, легко піддається розвитку та може досягати більш високих рівнів [3, с. 35].

Готовність майбутнього вчителя до взаємодії з учасниками освітнього процесу можна виділити як частину готовності вчителя початкової школи до професійної діяльності і певний стан, який виникає внаслідок інтеграції мотивів, установок, психологічних якостей, професійно-педагогічних знань, умінь і навичок, досвіду навчальної діяльності в багатопредметному середовищі початкової школи та професійній індивідуальності.

Зміст професійної підготовки майбутніх учителів до взаємодії з учасниками освітнього процесу є відправною точкою у практичній діяльності та подальшій самоосвіті та самовдосконаленні педагогів. Це своєю чергою зумовлює вибір технологій професійної підготовки вчителів початкової школи до взаємодії, що є синтезом науково обґрунтованого навчального матеріалу та методів навчання, що стимулюють навчально-пізнавальну діяльність.

Структуру готовності до педагогічної взаємодії з учасниками освітнього процесу можна представити як сукупність взаємопов'язаних компонентів:

- ціннісно-мотиваційного;
- когнітивно-діяльнісного;
- особистісно-творчого;
- рефлексивно-оцінювального.

Вважаємо, що компоненти готовності вчителя початкової школи до педагогічної взаємодії є пов'язаними складовими частинами й мають відображати найважливіші ознаки особистісної та діяльнісної сторін учасників освітнього процесу.

Таким чином, готовність до здійснення педагогічної взаємодії з учасниками освітнього процесу є одним з ефективних засобів вирішення проблеми якості початкової освіти, оскільки сприяє формуванню низки ключових компетенцій, таких як ціннісно-смыслових, загальнокультурних, навчально-пізнавальних, інформаційних, комунікативних в усіх учасників освітнього процесу [5, с. 32]. Це зумовлено тим, що впровадження в освітній процес взаємодії на основі співпраці створює умови, які дають змогу учню знайти способи самореалізації; формують уміння самовдосконалення, самонавчання, самоосвіти; сприяють самовизначенню та самовираженню, становленню особистісних якостей учнів; підсилюють мотивацію навчання.

Аналізуючи вищезазначене, ми вважаємо, що формування готовності майбутнього вчителя початкової школи до педагогічної взаємодії має відбуватися щодо кожного компонента.

Так, *ціннісно-мотиваційний компонент* передбачає формування професійних цінностей, що пробуджує у майбутніх учителів відповідальне ставлення до педагогічної та професійної діяльності; мотивів, які мотивують засвоєння професійних компетентностей; професійної спрямованості на позитивну модель педагогічної взаємодії, що слугує орієнтиром у професійному саморозвитку.

Когнітивно-діяльнісний компонент передбачає формування професійної компетентності, яка поєднує сформованість теоретичних знань та умінь із застосуванням їх на практиці.

Особистісно-творчий компонент передбачає формування професійно значущих якостей, які надають професійній діяльності вчителя початкової школи вираженого особистісного характеру.

Рефлексивно-оцінювальний компонент охоплює формування здатності до рефлексії як здібності до оцінювання результатів педагогічної взаємодії й власної діяльності, а також творчого саморозвитку для підвищення її ефективності.

Висновки. Готовність майбутніх учителів початкової школи до професійної діяльності – це процес взаємодії потреб, інтересів, ціннісних орієнтацій, мотивів, професійних знань та практичних умінь, а також професійно значущих якостей, що дає змогу фахівцеві ефективно здійснювати практичну діяльність. Формування готовності майбутніх учителів початкової школи до взаємодії з учасниками

освітнього процесу є важливою складовою частиною їх підготовки як фахівців; складним і тривалим процесом, на результативність якого впливають різні чинники й умови. Сформована готовність до взаємодії з учасниками освітнього процесу сприятиме швидкому адаптуванню майбутніх учителів до мінливих умов праці в Новій українській школі, використанню інноваційних підходів до успішного розв'язання завдань професійної діяльності.

Перспективи подальшого наукового пошуку пов'язані з обґрунтуванням педагогічних умов, форм, засобів та методів формування готовності до взаємодії майбутніх учителів початкової школи з учасниками освітнього процесу в професійній діяльності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Барабаш О.А. Педагогіка партнерства – сучасний тип взаємодії між учасниками освітнього процесу. *Учитель початкової школи*. 2018. № 8. С. 3–7.
2. Бібік Н.М. Нова українська школа : poradnik dla vchitelja. Київ : Літера ЛТД. 2018, 175 с.
3. Бродська Л.В. Педагогічна підготовка в контексті сучасних вимог до професійної готовності майбутніх учителів. *Вісник Запорізького національного університету*. 2008. № 1. С. 34–39.
4. Вишневський О.І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : навчальний посібник. Київ : Знання, 2008, 566 с.
5. Данильченко С.В. Сутність професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів. *Педагогіка, психологія і соціологія*. 2013. № 2 (14).
6. Коханова О.П. Психологія партнерської взаємодії в освіті : навчально-методичний посібник. Київ : Либідь, 2011, 104 с.
7. Матвієнко О.В. Педагогічне спілкування вчителя як складник професійної готовності до педагогічної взаємодії в навчально-виховному середовищі школи першого ступеня. *Педагогічні науки*. 2011. Вип. 95. С. 123–130.
8. Нова українська школа : poradnik dla vchitelja / ред. Бібік Н.М. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяда», 2017, 206 с.
9. Сучасний тлумачний словник: 65 000 слів / за заг. ред. В.В. Дубічинського. Харків : Школа, 2012, 1008 с.